

12/02/2009

Penjant d'un fil

MEMÒRIES HISTÒRIQUES

"Només demanar que ens desempalleguem dels mites binaris i dels herois revolucionaris que ens volen imposar"

Carles Boix

A *The Shameful Occupation*, un llibre extraordinari, publicat recentment, sobre les actituds i comportaments dels intel·lectuals i artistes francesos sota l'ocupació alemanya, l'autor, Frederick Spotts, descriu aquell període com "un afer desconjuntat" en què "quaranta milions de francesos" van protagonitzar "quaranta milions d'històries individuals durant aquells anys".

De la guerra civil a Catalunya caldria dir el mateix: la guerra va ser la suma, parcialment inconnexa, de més tres milions d'històries individuals de catalans. La complexitat d'aquella tragèdia ha estat, però, tristament anul·lada o, potser més precisament, segrestada pels hereus dels elements més actius i brutals de la guerra.

La dreta espanyola, la que va finalment vèncer al 39, va voler justificar-se apel·lant, en primer lloc, a valors nacionals eterns i presentant-se, en segon terme, com a moviment de defensa legítima davant d'una situació política caòtica. La primera justificació va fer figa al cap de pocs anys, suposo que per raons diverses: la victòria dels aliats al 45; l'*aggiornamento* de l'Església als seixanta; les sueques que, això em diuen, ens van alegrar la vida als setanta. La segona justificació, terriblement cínica perquè els militars revoltats van contribuir decisivament a generar el caos del que havien de salvar els nostres avis i pares, no va del tot desencaminada, contra el que prescriu el discurs hegemònic d'avui en dia. Al cap i a la fi, el nivell de violència política a l'Espanya republicana va ser més alt que a tots els altres països (Alemanya, Àustria i Itàlia) on va caure la democràcia al període d'entreguerres. I la pressió quotidiana que les dretes van sentir es va anar aguditzant fatalment fins a culminar en l'assassinat de Calvo Sotelo.

Per la seva banda, l'esquerra també va combatre ferotgement, des del mateix moment de la desfeta final, per monopolitzar la interpretació de les causes i les culpes de la guerra. Els seus líders i els seus intèrprets van voler pintar la guerra com una lluita titànica entre unes forces democràtiques, populars i tendres i una Espanya negríssima, reaccionària i bestial. La diferència entre la dreta, que també va intentar controlar el discurs justificador des del primer dia de la revolta, i l'esquerra és que aquesta darrera va acabar tenint molt més èxit en el terreny de les idees. Les visites que he rebut de noiets i noietes ianquis i benestants, decidits a escriure les seves tesines sobre unes brigades internacionals heroiques o sobre els terribles crims del feixisme espanyol, sempre m'han semblat un fenomen commovedor i alhora inquietant. Ara bé, sense arribar al seu nivell d'ingenuïtat hemingwayana, em fa l'efecte que tots hem acabat abraçant una història similar. Si no, no hauríem acceptat tant de bon grat construir memorials democràtics -- decorats amb forces progressistes i lluminoses d'una banda; i inquisidors, conspiradors i éssers repugnants de l'altra. Em temo, però, que les coses no van ser tan senzilles. Si l'esquerra hagués respectat l'ordre constitucional (que ella mateixa va redactar l'any 31), potser (i només dic potser) la guerra no hauria esclatat. Els fets del 34, encara ara tant vergonyosos, indubtablement van contribuir amb escreix a qüestionar i finalment desballestar l'equilibri precari d'aquella democràcia.

En tot cas, el meu propòsit no és debatre les causes de la guerra civil espanyola. Des d'un punt de vista estadístic

(cosa que historiadors i intel·lectuals acostumen a passar per alt), no és difícil esbrinar què va produir-la: una conjunció de pura misèria econòmica; desigualtats socials agudes; i una intensa mobilització política (en bona mida generada a Catalunya per la generació de 1901 i després estesa com una taca d'oli a la resta de l'Estat). (Vegeu, si no, el meu article “[Economic Origins of Civil Wars and Revolutions in the Contemporary World](#)”, publicat a *World Politics*.)

El que oblidem és que una guerra civil no va ser, contra el que els seus elements més “actius” ens han volgut fer creure, una contesa entre dos bàndols, fortament polititzats i mobilitzats, entre, com diu el poeta castellà, “una de las dos Españas [que] te ha de helar el corazón”. La guerra civil espanyola va suposar, sobre tot al principi i sobre tot a Catalunya, un esfondrament complet de l'ordre públic i de la relativa seguretat en què la gent vivia fins aleshores. Sense llei i sense policia, tot havia d'acabar subjecte a l'explosió més espantosa de les passions humanes. En èpoques de pau no som gaire conscients dels ressentiments, fortament reprimits, que ens rodegen. En temps de guerra, no pocs decideixen venjar els seus odis i ferides morals amb una salvatgeria i crueltat extremes. Alguns ho fan d'una manera indirecta, amb denúncies detallades o fins i tot deixant caure informacions com qui no vol la cosa. Altres, els més “actius”, empunyen la pistola i rematen la víctima sense gaire remordiments. La ideologia que fan servir per justificar-se és la sublimació de la violència interna: els que tenen poc fan passar la seva enveja per set de justícia; els que tenen molt justifiquen la seva arrogància fent servir principis d'eficàcia i autodefensa. Al bell mig queda una massa quieta, sense alè, que desitja el restabliment de l'ordre i de les seguretats, potser il·lusòries o com a mínim fràgils, d'abans.

Aquest horror de la guerra civil és universal. Per les històries i els dietaris acumulats arreu del món, sabem que a les guerres civils fan aflorar, convertides en ideologies abstractes, tota mena d'hostilitats soterrades, personals i gens polítiques, entre famílies, entre veïns i entre ex companys d'escola: a la guerra civil americana; a la guerra que va seguir la independència irlandesa; a Vietnam; a la revolució cultural xinesa; a les devastadores guerrilles africanes; i a la guerra civil de Corcira de fa 2.500 anys, on segons Tucídides, van cometre crims inaudits aquells “que es volien alliberar d'una llarga misèria, sobretot quan, exasperats, volien apropiat-se dels béns del veí”.

El desori de la guerra, que, com deia, és un fet universal, va tenir un efecte molt particular, i gairebé letal, a Catalunya. Les institucions autonòmiques catalanes, més minses que la Generalitat actual (els nostres mites col·lectius ens maten – ens fan imaginar paradisos que no van existir mai), van fer una fallida completa. Gestionades per homes de poca capacitat (com ha mostrat l'Enric Vila amb la seva prosa estupenda), van quedar buides de contingut davant la violència de l'estiu del 36. Aquest fet, però, no hauria d'haver tingut conseqüències necessàriament dramàtiques per al país. Ser derrotat no equival a perdre el sentit del projecte propi i la dignitat que l'acompanya. Tanmateix, el pas següent de cooptar els comitès de sindicalistes i integrar-los al govern va identificar l'autonomia amb l'arbitrarietat de les patrulles anarquistes. Més de mitja Catalunya va quedar, de sobte, descavalcada del projecte catalanista encetat a penes feia tres dècades. (L'armistici francès de 1940 té força paral·lelismes amb la situació catalana a partir de l'agost del 36, tot i que amb cada bloc polític actuant en rols exactament inversos. La dreta francesa va decidir col·laborar amb el seu botxí. L'esquerra es va negar, amb graus diversos, a integrar-se en el règim de Pétain. Davant d'aquesta divisió ideològica i sense un de Gaulle i tot el seu sentit de l'escena teatral, la idea de França hagués quedat ens mans d'una part del país i, per tant, greument compromesa. Evidentment, Catalunya mai va tenir un de Gaulle, ni tan sols a posteriori com clamaven de manera ridícula els tarradellistes.)

Amb la revolució del 36 bona part de Catalunya (i tot el projecte catalanista) va patir una primera derrota, psicològica i, per suposat, també física (feta d'assassinats). Amb el final de la guerra, el país en va patir la segona.

Potser a la postguerra es van venjar els crims de la revolució anarquista – però els familiars de les víctimes (i tots nosaltres amb ells) van quedar novament aniquilades pel furor del guanyadors definitius. Hi ha res més dramàtic que haver de pertànyer a un país de dobles perdedors?

No sé si ens hem recuperat d'aquell doble catacrac extraordinari. Des de la postguerra, el catalanisme sempre ha hagut de batallar amb els seus propis fantasmes de la guerra. El trauma de la repressió imposada per totes les bandes produí un silenci i una passivitat agudíssimes -- aquell me'n fotisme planià que no té res a veure amb les pel·lícules truculentes que fan els directors i guionistes d'ara per recordar-nos que durant la primera postguerra tot era gris, la gent bevia xicoira i combregava a so d'himne nacional. La discussió constant sobre el paper, complex i impur, que gairebé tothom va acabar jugant ens ha impedit tenir la unanimitat i la força que ens hauria calgut per expandir l'autogovern. Davant de tot això, no tinc cap recomanació concreta a fer. Només demanar que ens desempalleguem dels mites binaris i dels herois revolucionaris que ens volen imposar. Allò va ser una catàstrofe i nosaltres, com sembla ser habitual, la vàrem pagar per doble.